

TALABALARDA MUSTQIL TA'LIM OLIISH FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHNING FAOL METODLARI

T.M.Jabborov¹

Mas'ul muallif: Jabborov Toxirjon
Maqsudali o'g'li, Qo'qon davlat
universiteti mustaqil tadqiqotchi.

Accepted: 22 Sentabr 2026

Published: 22 Sentabr 2026

Copyright: © 2026 by the
author(s). Licensee Buxoro xalqaro
universiteti ilmiy axborotnomasi.
This article is an open access
article distributed under the terms
and conditions of the Creative
Commons Attribution (CC-BY-4.0)
license.

Iqtibos uchun: Jabborov, T. M.
TALABALARDA MUSTQIL TA'LIM
OLISH FAOLIYATINI
RIVOJLANTIRISHNING FAOL
METODLARI / T. M. Jabborov //
Buxoro xalqaro universiteti ilmiy
axborotnomasi. — 2026. — T. 9, №
2. — B. 189–192.

1. Qo'qon davlat universiteti mustaqil tadqiqotchi

Annotatsiya. Bugungi kunda kredit-modul tizimi sharoitida talabalarning mustaqil ishlarini samarali tashkil etishda zamonaviy faol va interaktiv metodlarning o'rni va ahamiyati tahlil qilingan. Maqolada oliy ta'lim tizimida faol metodlar asosida talabalarning mustaqil ta'lim olish faoliyatini rivojlantirish masalalari yoritilgan. Kasbiy vaziyatlar maydoni metodi, tadqiqotchi, loyiha metodi va muammoli ta'lim kabi metodlarni o'quv jarayoniga tatbiq etish orqali talabalarning ijodiy va tanqidiy fikrlashini, mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirish bo'yicha metodik tavsiyalar va ilmiy asoslangan xulosalar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: mustaqil ta'lim, faol metodlar, oliy ta'lim, kredit-modul tizimi, kasbiy vaziyatlar maydoni metodi, tadqiqotchi va mustaqil ish, muammoli ta'lim, loyiha metodi, ijodiy fikrlash, pedagogik texnologiyalar.

АКТИВНЫЕ МЕТОДЫ РАЗВИТИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ САМОСТОЯТЕЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ У СТУДЕНТОВ

Аннотация. В условиях кредитномодульной системы проанализированы роль и значение современных активных и интерактивных методов в эффективной организации самостоятельной работы студентов. В статье освещены вопросы развития самостоятельной учебной деятельности студентов в системе высшего образования на основе активных методов обучения. Метод поля профессиональных ситуаций, исследовательский метод, проектный метод и проблемное обучение внедряются в учебный процесс для развития творческого и критического мышления студентов, а также их навыков самостоятельного принятия решений. Представлены методические рекомендации и научно обоснованные выводы.

Ключевые слова: проблемное обучение, самостоятельное обучение, активные методы, высшее образование, кредитномодульная система, метод поля профессиональных ситуаций, исследователь и самостоятельная работа, проектный метод, творческое мышление, педагогические технологии.

ACTIVE METHODS FOR DEVELOPING STUDENTS' INDEPENDENT LEARNING ACTIVITIES

Abstract. In the context of the creditmodule system, the role and significance of modern active and interactive methods in effectively organizing students' independent work have been analyzed. The article highlights issues related to the development of students' independent learning activities in higher education through active methods. By applying methods such as the professional situation field method, research method, project method, and problembased learning in the educational process, methodological recommendations and scientifically grounded conclusions are presented to foster students' creative and critical thinking, as well as their independent decisionmaking skills.

Keywords: independent learning, active methods, higher education, creditmodule system, professional situation field method, researcher and independent work, problembased learning, project method, creative thinking, pedagogical technologies.

Kirish. Oliy ta'lim muhitidagi dolzarblik axborot texnologiyalarining shiddatli rivojlanishiga va ta'lim tizimining kredit-modul tizimiga to'liq o'tishi talabalardan tayyor bilimlarni o'zlashtirishni, balki mustaqil ravishda yangi axborotlarni izlab topish, tahlil qilish va ularni amaliyotda qo'llash ko'nikmalarini shakllantirishni talab etmoqda. Kredit-modul tizimining muhim talabi shundaki, yil davomidagi o'quv yuklamasining sezilarli qismini talabalarning mustaqil ta'lim olish faoliyatiga yo'naltirishga qaratilgan. Bu esa oliy ta'lim muassasalarida mustaqil ta'limni shunchaki vazifa sifatida topshirish emas, balki uni tizimli, maqsadli va faol metodlar asosida tashkil etishni dolzarb pedagogik muammoga aylantiradi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotning metodologik asosini tizimli, faoliyatli va shaxsga yo'naltirilgan yondashuvlar tashkil etadi. Pedagogik texnologiya vositasida ta'lim muhitida talabalarning mustaqil ta'lim olish faoliyatini rivojlantirish muayyan maqsad, mazmun, tashkiliy shakllar, metod va vositalarning uzviy zanjirini loyihalashtirishni taqozo etadi. Bizning tadqiqotimizda mustaqil ta'lim jarayonini loyihalash — alohida olingan o'quv

jarayonini samarali tashkil etish uchun barcha ichki va tashqi omillarni inobatga olgan holda uning faol metodlarida tashkil etish va amaliyotga joriy etish jarayoni sifatida talqin qilindi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Xalqaro tajriba, Yevropa, AQSH, Germaniya va Rossiya pedagogik maktablari tajribasi shuni ko'rsatadiki, talabalarning mustaqil ta'lim faoliyatini rivojlantirishda faol va muammoli ta'lim texnologiyalari ustuvor ahamiyatga ega. Biroq, bugungi kunda oliy ta'lim amaliyotida talabalarning mustaqil ta'lim olish faoliyatini rivojlantirish uchun yangicha metodik yondashuvlarni tatbiq etish, ularni faqat nazariy topshiriqlar bilan cheklab qo'ymay, kasbiy va hayotiy muammolarni hal qilishga undovchi faol metodlar tizimini ishlab chiqish ehtiyoji mavjud.

Talabalarning mustaqil ta'lim faoliyatini rivojlantirish muammosi uzoq yillardan buyon xorij va MDH olimlari tomonidan turli didaktik va psixologik yondashuvlar asosida tadqiq etib kelinmoqda. Jumladan, Ushbu yo'nalishning asoschisi bo'lgan AQSHlik olim Malcolm Knowles o'zining fundamental darsligida ta'kidlashicha, mustaqil ta'lim shaxsning boshqalar yordamisiz, o'z ehtiyojlarini aniqlashi, ta'lim maqsadlarini belgilashi va ta'lim natijalarini mustaqil baholay olish jarayonidir [1]. Avstraliyalik tadqiqotchi va professor David Boud oliy ta'limda mustaqil ta'limni tashkil etishda o'zaro va mustaqil baholash texnologiyasining ahamiyatini tadqiq qilgan. U o'z darsligida talabalarning mustaqil izlanishlari jarayonida ularning bilimlarini baholash va refleksiya qilish mezonlarini tizimlashtirib bergan [2].

Rossiyaning pedagogika oliy ta'lim muasasalarida mustaqil ta'lim faoliyati didaktik tizim va ilmiy metodlarni egallash, faoliyatni maqsadli tashkillash kontekstida tadqiq qilinadi. Bu yo'nalishda O.A. Козырева o'z dissertatsiya tadqiqotida bo'lajak pedagoglarning mustaqil ta'lim olish madaniyatini shakllantirish texnologiyasini ishlab chiqqan bo'lib, bunda asosiy urg'u talabalarning ijodiy-loyihaviy faoliyatiga qaratilgan [3]. Yana bir tadqiqotchi E.B. Соколова o'zining dissertatsiya ishida kredit-modul tizimi sharoitida talabalar mustaqil ishini loyihalashtirish va boshqarishning didaktik modelini ilmiy jihatdan asoslab bergan [4].

O'zbekistonda bo'lajak mutaxassislar va pedagoglarning mustaqil faoliyatini shakllantirish, ularni tizimli yo'naltirish muammolari mahalliy olimlarimiz tomonidan ham atroflicha o'rganilgan. Jumladan, yurtimizning taniqli olimasi, pedagogika fanlari doktori, professor Sh. Sharipova o'zining tadqiqotlarida talabalarning mustaqil ta'lim olish jarayonini shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalari asosida loyihalashtirish masalalarini tahlil qilgan. Olima o'z ilmiy ishlarida mustaqil ta'limni tashkil etishda talabaning mustaqil kasbiy fikrlashi va ijodiy qobiliyatlarini shakllantiruvchi didaktik tizimni asoslab bergan [5]. Bundan tashqari, so'nggi yillarda oliy ta'lim muhitida talabalarning mustaqil ta'lim olish faoliyatini rivojlantirish, ayniqsa zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda mustaqil ishini loyihalash bo'yicha M. Yo'ldoshev tomonidan dissertatsiya tadqiqotlari doirasida kredit-modul tizimida talabalarning mustaqil ta'lim faoliyatini tashkil etishning elektron didaktik vositalari va interfaol metodlari tizimini ishlab chiqqan [6].

Olib borilgan ilmiy adabiyotlar va tadqiqotlar tahlilidan ma'lumki, talabalarda mustaqil ta'lim olish faoliyatini rivojlantirish bo'yicha nazariy va metodik bazalar shakllantirib kelinmoqda. Biroq, aksariyat tadqiqotlarda mustaqil ta'lim asosan umumiy pedagogik yondashuv sifatida yoki an'anaviy topshiriqlar (referat, konspekt yozish) doirasida ko'rib chiqilgan. Bugungi kunda sun'iy intellekt texnologiyalarining ta'limga kirib kelishi va oliy ta'limda kredit-modul tizimining chuqurlashishi sharoitida talabalarning mustaqil ta'limini amaliy va muammoli yo'nalishga o'tkazishning tizimli algoritmlari hali yetarlicha tadqiq etilmagan.

Talabani shunchaki axborot qidiruvchidan, loyiha yaratuvchi va mustaqil qaror qabul qiluvchi subyektga aylantiruvchi faol metodlarning oliy ta'lim muhitiga moslashtirilgan yaxlit didaktik modelini yaratish ehtiyojlari inobatga olgan holda, talabalarning mustaqil ta'lim faoliyatini tizimli rivojlantirish uchun quyidagi izchil bosqichlardan iborat bo'lgan faol metodlardan foydalanish metodikasini taklif etamiz.

Tahlillar va natijalar. Ishlab chiqilgan faol metodlar tizimi va mustaqil ta'limni loyihalash modelining amaliy samaradorligini aniqlash maqsadida pedagogik tajriba-sinov ishlari tashkil etildi. Tajriba-sinov ishlariga Qashqadaryo va Andijon Davlat universitetlarining bo'lajak pedagog mutaxassisligida tahsil olayotgan talabalari jalb etildi.

Tajribada ishtirok etgan talabalar ikki guruhga ajratildi:

Nazorat guruhi (NG) — bu guruhda mustaqil ta'lim an'anaviy tarzda (konspekt yozish, referat tayyorlash, savollarga yozma javob berish shaklida) tashkil etildi.

Tajriba guruhi (TG) — bu guruhda mustaqil ta'lim faoliyati biz taklif etgan kasbiy vaziyatlar maydoni metodi, tadqiqochi, loyiha metodi va muammoli ta'lim faol metodlar asosida tizimli loyihalashtirildi.

Quyida foydalanilgan ayrim faol metodlarni didaktik maqsadi va vazifalariga to'xtalib o'tamiz.

Kasbiy vaziyatlar maydoni metodi – an'anaviy akademik fanlar alohida-alohida o'qitilmaydi, balki talabaning bo'lajak kasbida uchraydigan real ishlab chiqarish yoki pedagogik vaziyatlar (maydonlar) atrofida birlashtiriladi. Talabaga nazariy savol emas, balki tizimli muammo topshiriladi.

Mustaqil ta'limdagi o'rni: Talaba ushbu tizimli vaziyatni yechish uchun mustaqil ravishda psixologiya, pedagogika va raqamli texnologiyalar fanlarining ma'lumotlarini izlab topadi, ularni tahlil qiladi va integratsiyalaydi. Bu metod talabada «tarqoq bilim» emas, balki «yaxlit kasbiy tafakkur» shakllanishini ta'minlaydi.

Tadqiqotchilik metodi - talabani tayyor axborotni qabul qiluvchidan, yangi bilimlarni yaratuvchi subyektga aylantiruvchi faol metoddir. Bu metodda o'qituvchi talabaga tayyor ma'ruza va formulalarni bermaydi, balki ularning oldiga muammoli savol yoki kuzatishni qo'yadi. Talabalar mustaqil ravishda gipoteza yaratadilar, tajriba o'tkazadilar, kutubxona va internetdan dalillar yig'adilar hamda o'z tadqiqotlari asosida ilmiy xulosa chiqaradilar.

Mustaqil ta'limdagi o'rni: Metod talabaning ilmiy-izlanuvchilik ko'nikmalarini, faktlarni shubha ostiga olish (tanqidiy fikrlash) va dalillarga asoslangan holda mustaqil fikr yuritish qobiliyatini rivojlantiradi.

Loyiha metodi - talabalarning mustaqil faoliyatini ma'lum bir yakuniy amaliy natija (mahsulot) olishga yo'naltiruvchi tizimli metod bo'lib, talaba yoki kichik guruhlar uzoq muddatli (bir necha hafta yoki semestr davomida) mustaqil tadqiqot olib boradilar va yakunda aniq bir amaliy mahsulot yaratadilar. Masalan, pedagogika yo'nalishi talabalari uchun loyiha mahsuloti — yangi maktab darsligi uchun interaktiv dars ishlanmasi, mahalliy ekologik muammoni hal qilish bo'yicha ijtimoiy loyiha yoki o'simliklarni yetishtirishning yangi gidroponik modeli bo'lishi mumkin.

Mustaqil ta'limdagi o'рни: Loyiha metodi talabada rejalashtirish, vaqtni boshqarish (taym-menejment), guruhda ishlash va eng muhimi — nazariy bilimlarni real hayotiy mahsulotga aylantirish ko'nikmalarini mustaqil ravishda rivojlantiradi.

Muammoli ta'lim metodi - didaktik ziddiyatlar va muammoli vaziyatlar orqali talabaning fikrlash faolligini qo'zg'atuvchi klassik va zamonaviy metod bo'lib, o'qituvchi dars boshida yoki mustaqil ish topshirig'i sifatida fandagi ma'lum bir ilmiy ziddiyatni o'rtaga tashlaydi. Bunda mavjud bilimlar bilan yangi fakt o'rtasida qarama-qarshilik yuzaga keladi. Mustaqil ta'limdagi o'рни: Talaba ushbu ilmiy ziddiyatni (problemani) hal qilish uchun mustaqil ravishda izlanish olib borishga majbur bo'ladi. Bu esa ichki bilish motivatsiyasini uyg'otadi va talabada shablonlardan xoli bo'lgan, izlanuvchan va ijodiy fikrlashni rivojlantiradi.

Tajriba guruhi (TG) ishtirokchilariga yuqorida berilgan metodlar asosida mustaqil ish topshiriqlar berib borilganda talabaning mustaqil ta'lim olish faoliyatini shunchaki majburiyatdan qiziqarli va ijodiy izlanish jarayoniga aylantirdi va bo'lajak mutaxassisning kasbiy kompetensiyalarini amaliy muhitda shakllantirish imkonini berdi. Quyida topshiriqlar namunasini ilova qilindi.

«Kasbiy vaziyatlar maydoni» metodi bo'yicha topshiriq

Topshiriq mazmuni: Siz maktabda yangi joriy etilgan «Tarbiya» fani o'qituvchisiz. 7-sinf o'quvchilari bilan olib borilgan kuzatishlaringiz davomida sinfda bir-birini eshitmaslik, guruhga bo'linib olish va o'zaro muloqotda hurmat ko'nikmalarining yetishmasligi kabi muammolarni payqadingiz. Navbatdagi dars mavzusi: «Bag'rikenglik va o'zaro hurmat — tinchlik poydevori».

Talabalar bajarishi lozim bo'lgan mustaqil ish vazifalari: talaba ushbu kasbiy vaziyatni muvaffaqiyatli hal etish uchun fanlararo aloqaga tayanib, quyidagi 4 ta muhim bosqichni mustaqil bajarishi lozim:

Muammoni tahlil qilish: Sinfidagi nizolar va bag'rikenglik yetishmasligining psixologik sabablarini (7-sinf o'quvchilarining yosh xususiyatlari tizimida) mustaqil tahlil qiling va qisqacha pedagogik tashxis yozing.

Texnologiyani tanlash va asoslash: Mavzu va muammodan kelib chiqib, ushbu dars uchun eng samarali bo'lgan faol pedagogik texnologiyani tanlang (masalan: keys-stadi, rolli o'yinlar, loyihaviy ta'lim yoki debat texnologiyasi). Nima uchun aynan shu texnologiyani tanlaganingizni asoslab bering.

Darsning didaktik loyihasini yaratish: darsning an'anaviy konspektini emas, balki ta'limiy o'yin, rolli bahs yoki ijtimoiy videorolik tahliliga asoslangan interaktiv dars xaritasini ishlab chiqing. O'quvchilar darsda passiv tinglovchi emas, balki faol munozara ishtirokchisi bo'lishlarini ta'minlash topshiriq qilib beriladi.

Baholash va refleksiya vositasini ishlab chiqish: o'quvchilar dars davomida bag'rikenglik tushunchasini bir-birlariga nisbatan munosabati qanday o'zgarganligini aniqlovchi kichik o'z-o'zini baholash so'rovnomasi yoki refleksiv baholash varaqasini loyihalashtiradi.

Ushbu «Kasbiy vaziyatlar maydoni» metodi bo'yicha berilgan topshiriq bo'lajak tarbiya fani o'qituvchisining «Pedagogik texnologiya» fanidan o'rganayotgan nazariy texnologiyalarni quruq yodlamaydi, balki ularni maktabdagi aniq bir real pedagogik muammoni hal qilish uchun vosita sifatida mustaqil ishlatadi. Talaba tayyor andozalardan voz kechib, tarbiya jarayoniga milliy va umuminsoniy qadriyatlarini zamonaviy interfaol usullar (masalan, media-ta'lim yoki storitelling) orqali singdirishning kreativ yo'llarini mustaqil qidirib topadi.

Tajriba guruhida (TG) mustaqil ta'lim faoliyatini tashkil etishda ushbu to'rtta faol metoddan foydalanilishi tasodifiy bo'lmay, quyidagi didaktik va psixologik omillar bilan asoslanadi: 1. Axborot passivligidan mustaqil faollikka o'tish (Blum taksonomiyasi asosida) asoslanishi: an'anaviy konspekt yozish va referat tayyorlash metodlari (Nazorat guruhida) talabaning tafakkurini Blum taksonomiyasining faqat pastki darajalari bilish va tushunish (reproduktiv bosqich) bilan cheklab qo'yadi.

Ilmiy yechim sifatida biz taklif etgan faol metodlar esa talabani Blum taksonomiyasining yuqori darajalari bo'lgan — tahlil qilish, baholash va kreativlik bosqichiga olib chiqadi. Talaba tayyor ma'lumotni shunchaki ko'chirib olmaydi, balki muammoga yechim qidirish davomida uni qayta ishlaydi va yangi pedagogik loyiha yaratadi.

Xulosa va takliflar. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, mustaqil ta'lim talabalarining nazariy bilimlarni amaliyotga tatbiq etish, ijodiy va tanqidiy tafakkurini rivojlantirish, shaxsiy mas'uliyat va o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalarini shakllantirishda juda muhim o'rin tutadi.

Mustaqil ta'lim topshiriqlarini fanlar bo'yicha murakkablik darajasi va ijodiy talablarga moslab ishlab chiqish, shuningdek, baholash mezonlari va kutilayotgan natijalarni aniq belgilash zarurdir.

Tadqiqot natijalari va ilg'or tajribalar tahlili asosida oliy ta'lim tizimi uchun quyidagi amaliy tavsiyani taklif etamiz: Oliy ta'lim jarayonida an'anaviy reproduktiv mustaqil ta'lim shakllaridan (oddiy konspekt va referatlardan) bosqichma-bosqich voz kechib, ularning o'rniga kasbiy vaziyatlar maydoni, tadqiqotchilik, loyiha va muammoli ta'lim kabi faol metodlarni tizimli ravishda joriy etish lozim. Ayniqsa, «Pedagogik texnologiya» fani doirasida bo'lajak pedagogika va tarbiya yo'nalishi o'qituvchilariga maktab muhitidagi real tarbiyaviy va metodik muammolarni mustaqil hal etishga yo'naltirilgan amaliy vaziyatlar (keys-stadi) va loyihaviy topshiriqlarni muntazam berib borish tavsiya etiladi. Bunda metodlarning izchilligi ta'minlanishi, ya'ni talaba nafaqat muammoni nazariy tahlil qilishi (muammoli ta'lim), balki uning

amaliy yechimi sifatida aniq bir tarbiyaviy dars loyihasini (loyiha metodi) ishlab chiqishi va uni o'z pedagogik faoliyati maydonida sinab ko'rishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- [1] Knowles, M. S. Self-Directed Learning: A Guide for Learners and Teachers. — Englewood Cliffs: Cambridge Adult Education, 1995. — P. 18-24.
- [2] Boud, D. Enhancing Learning through Self-Assessment. — London: Routledge, 1995. — P. 45-52.
- [3] Козырева О. А. Формирование культуры самостоятельной работы студентов в процессе обучения в вузе: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. — Красноярск, 2004. — С. 112-118.
- [4] Соколова Е. В. Дидактическое проектирование самостоятельной работы студентов в условиях кредитно-модульной системы: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. — Екатеринбург, 2011. — С. 84-93.
- [5] Sharipova Sh. S. Pedagogika oliy ta'lim muassasalari talabalarida mustaqil ta'lim olish faoliyatini loyihalashtirish tizimi: Ped. fan. dok. (DSc) diss. avtoref. — Toshkent, 2018. — 24-28-6.
- [6] Yo'ldoshev M. A. Kredit-modul tizimi sharoitida talabalarining mustaqil ta'lim faoliyatini tashkil etishning pedagogik xususiyatlari: p.f.f.d (PhD) diss. — Samarqand, 2021. — 72-78-6.

